

СТАНОВИЩЕ

За дисертационния труд на Дарин Симеонов Алексиев

„Онтологизиране на понятието „София“ в руската религиозна философия“

За присъждане на образователната и научна степен „доктор“

От доц. д-р Здравко Попов, Философски факултет на СУ „Св. Кл. Охридски“

Настоящият дисертационен труд е структуриран като Увод, 4 глави, Заключение и Библиография в обем от 239 страници. Използвана е литература предимно на руски, български и немски език.

Целта на работата е през едно внимателно и скрупулозно изследване на историята на идеята за „София“ да се стигне до онтологизирането на понятието „София“ в руската религиозна софиология. Под софиология се разбира съвкупност от идеи, възгледи, учения за София Премъдрост Божия. Приемам твърдението, че софиологията не съществува извън християнското богословие (стр. 24). Дисертантът се стреми да разкрие същността на учението за София като обвързана с християнското учение за Светата Троица. Затова тезата му е заявена като „обосноваване на Логос-София като функция на Трансценденцията в създаването на трансценденталната форма на съществуването на света в съответствие с тринитарния догмат“ (стр.9). Очевидно е, че подходът му е стриктно онтологичен, демонстриран чрез успешното прилагане на методите на херменевтиката и историко-философския анализ.

В духа на подхода и методологията на изследването по естествен начин се започва с проучването на думата и термина „софия“ в елинската и иудейската древност. На внимателен прочит и тълкуване са подложени значенията и употребите на „софия“ в бита, мита и литературата на гърците, като полагащо се място се отделя на Платоновите и Аристотеловите възгледи за „софия“ и свързаните с нея термини. Добро е разбирането за ролята на понятията „усия“ и „ипостас“ за схващането на тайната на Светата Троица. Вметвам само, че Платон, Аристотел и другите елински философи се цитират

и коментират през съчиненията и анализите главно на Н. А. Ваганова и С. Булгаков. Много задълбочено е авторовото тълкуване на старозаветната София, както тя присъства в Притчите Соломонови, Премъдрост Соломонова, Премъдрост на Исуса син Сирахов, Песен на Песните и другаде. Видян е също като един от източниците на онтологизирането на понятието София при руските религиозни мислители в Кабала, в иудейската мистическа традиция. И Вл. Соловьев, и Павел Флоренски, и прот. С. Булгаков са увлечени по Кабала и чувстват интелектуално близки нейните прозрения и езотерика.

Струва ми се, че е очевидно, че руската религиозна философия е вдъхновена много повече от Християнския Изток, отколкото от Християнския Запад. Затова оценявам високо анализа на Дарин Алексиев, представен ни във Втора глава. Представено е описание на гностицизма, с неговите водещи фигури, в контекста на чиито възгледи е предложена интерпретацията на София като посредник между Бог и Свят. Направени са необходимите корелации с вижданията на С. Булгаков в търсене на неговия гностицизъм. Задълбочено е анализирано арианството като се отделя заслужено внимание на Тертулиан и Ориген, стимулирали неговото възникване и влияние, и у които се срещаме с първите онтологизации на понятието София. „Мъдростта е първата от силите, „великите способности“ на Бога...“ (Тертулиан) (стр.67), „В Премъдростта Бог снизхожда – чрез Премъдростта към Бога възхождат“ (Ориген) (стр. 68). Правилно е посочено силното влияние на Платиновия модел на онтология и космология специално върху Ориген. Това, което превръща учението на презвитер Арий в ерес по същество е, както ясно показва дисертантът, отричането на Троичността на Бога. За Арий тя е нещо родено, производно, времево. Бог е трансцендентен и вечен, но неговите еманации са родени във времето защото имат начало на своето битие. Те са несходни с Бог. Синът Исус е възникнал, не е вечен, макар и надарен от Бог с божествени атрибути.

Разбира се, не би могло да се мине и без проясняване на степента и качеството на влияние на Християнския Запад върху руската религиозна мисъл. Предмет на изследването в дисертацията са софиологията на Хайнрих Зузо и мистичната „София“ у Якоб Бьоме. Интересен е двойствения образ на Премъдростта Божия, проявил се във виденията на Зузо – едновременно Христос и Богородица. Самият Зузо нарича себе си „служител на Вечната

Премъдрост“, основавайки дори „братство на Премъдростта“ и произвел за него молитва и служба, практикувана през 15 и 16 век в немските и фламандските манастири в поклонение на София Премъдрост Божия (стр.78). Яков Бьоме с образите и символите на своите видения и екстази е повлиял съществено върху философията на Вл. Соловьев, но главно през рецепциите на Бьоме у късния Шелинг и това е показано много добре в текста на дисертацията. Авторът си служи тълкувателно умело с оригиналните текстове (в превод на български и руски) на немския мистик на 17 век. София е огледало, отражение на Бога, тъждествена на Светия Дух, което за Бьоме е женското начало в Бога, назовано Дух-Майка (стр. 85).

В тази линия на интерпретация е положен и самия Шелинг, макар че той е предимно концептуален и трудно се вмества в образно-мистическите езикови традиции на Запада. Дисертантът акцентира на понятието му Абсолют като единство на противоположностите в неговото учение за всеединството, любимо понятие и за Соловьев и за Булгаков. Фокусът е върху разбирането на Шелинг за иманентността на Бога в света, поради което всичко черпи битие от Бога, и всичко съществува чрез Бога и в Бога – и това е в основата на всяка истинна религия (стр.88). Бог е свръхсубстанциален, но неговото отражение в огледалото може да се обособи и да се утвърди като самост без него, откъснато от Единното. Така се ражда заобикалящия ни свят. Така възниква и необходимостта да има посредник, функцията на който изпълнява София, намираща се между Бог и творението, отпаднало от него. Първоначално София е вътребожествена същност, после се обективира извън Бога, и накрая, в завършването на космическия процес, тя става субективна действителност, въплъщавайки се в човешкото Аз (стр. 96).

Безспорно, прякото влияние върху руската религиозна философия идва от православната църковна, културна и философска традиция на Изтока. Разгледаните руски религиозни мислители сами посочват един от своите източници на възприятие и размишление – Св. Атанасий Велики. Водещ проблем на последния е отношенията и природите на Логоса и София. Как те се съотнасят един към друг – едно и също ли са, различни ли са, субординирани ли са, взаимодействат ли си, как са съотносими към Бога и т.н. В битката срещу арианите и в защита на никейската вяра, св. Атанасий утвърждава ясно „Едно Божество и един Бог в три Ипостаси“. Светата Троица

всъщност е един неразделен Бог. Всички лица на Св. Троица, освен обща същност, имат едни и същи свойства (стр.104).

Както правилно подчертава дисертантът, на Св. Василий Велики, Св. Григорий Богослов и Св. Григорий Палама християнството дължи своя строен понятиен апарат. За да обозначат природата на Божеството, обща за Трите Лица, те избират гръцката дума за същност – „усия“. Но за да различат Трите Божествени Лица те въвеждат в богословието понятието „ипостас“.

„Ипостас“, за разлика от значението ѝ на „съществуване“ в древногръцката теоретична литература, в християнското богословие тя означава „личност“. Така и думата „енергия“ – тя означава в християнски контекст „нетварна и божествена благодат и озарение“. Приобщаването към Бога е приобщаване към Неговите енергии (стр. 140). Така византийските богослови преобразуват езика на гръцките философи в език на християнската истина. Много време и усилия обаче са били необходими за да бъдат убедени западните теолози да приемат тази терминологична употреба. Подходяща връзка в дисертацията е направена с Аристотеловата употреба на тези термини.

Добрин Алексиев много прецизно е очертал подстъпите и пътищата от Изток и от Запад към оформянето на руската религиозна философия. Спорът коя култура или традиция – западната или източната е повлияла повече на руската философия през 19 и началото на 20 век – е донякъде неплоден. Руските мислители сублимират всичко, което отговаря на техните собствени културни, религиозни и светогледни интуиции и от тези креативни синтези на източно и западно, на древно и модерно, те произвеждат свои собствени „евразийски“ оригинални интелектуални продукти. Такива са и тези на избраните от дисертанта представители на многолюдното поколение на „сребърния век“ мислители – Владимир Соловьев, Павел Флоренски и Сергей Булгаков.

Може би творчеството на Соловьев е най-ярката илюстрация на тези синтези. По отношение на софиологията, у него откриваме платонически идеи, немски романтизъм, виждания на Якоб Бьоме, теоретични постановки на късния Шелинг, Сведенборг, кабала, гностицизъм, православни постановки, Спиноза, Кройцер, Гьоте, Блаватска и още други. Всичко това обаче е вплетено впоследствие в личния му мистичен опит, в който му се явява

София като красива млада жена - няколкото му видения: в Русия, в Египет, в Италия (стр.144). Дисертантът изследва предимно връзките и въздействията върху Соловьев на Якоб Бьоме и на Фридрих Шелинг. За него именно тези двама западни философа спомагат на Соловьев най-вече за онтологизиране на понятието София в религиозно-философската му система на всеединството. В „Лекции за Богочовечеството“ Соловьев определя София като универсален организъм, който изразява безусловното съдържание на Божественото първоначало, но е отделно индивидуално същество, и като такава е Христос. От своя страна Христос е диалектика на две единства – като активно обединяващо начало и като такава е Логос, Слово; и като тяло Божие, материя на Божественото, проникната от Единството, и като такава е София (стр.158-9). Добрин Алексиев много добре обосновава тези постановки на Соловьев в контекста на неговата разгърната философия на Абсолюта.

Павел Флоренски е представен от дисертанта като автор на недоразработена софиология, макар и последовател на Соловьев. Отново Бьоме е представен като референтна фигура за сравнение на разбирането на Флоренски за София Премъдрост Божия. Но не трябва да се губят от кръгозора символистите и платониците – отправна точка за интерпретация на текстовете на Флоренски. Флоренски нарича София „множествеността, обединена от Единството“. София е част от Божествената същност (усия) на Св. Троица, но е тварна и невечна. Бог е невъзможно да бъде достигнат без София, но и самата София не се познава без среща с Бога – връзката е синергийна (стр. 182). Дисертантът посочва, че според проучването на С. Половинкин, у Флоренски има 26 различни определения за София и ги предоставя на читателя. В резултат се разбира, че макар Флоренски да нарича София „Четвърта ипостас“ и „идеална субстанция“, тя не е Божествена Ипостас, не е Бог, не е тъждествена със Светата Троица (стр. 186). Споменавам, че в тази част за Флоренски, цитатите преобладават над анализа.

Дисертационното изследване завършва със софиологията на протойерей Сергей Булгаков. За нея дисертантът е говорил не малко в предходните глави, ползвайки я за тълкувателна рамка на възгледи за София от историята на идеята за нея. Булгаков иска да завърши недовършената софиология на своя духовен наставник Павел Флоренски. Затова приема съществуването на

тварна София, онтологически тъждествена на своя прототип – нетварната София в Бога (стр. 193). Подходът е откровено Платонов – светът на Платоновите идеи е София: живото откровение на Божеството. Според него има пряка връзка между теорията за сътворението на света в „Тимей“ и в Светото Писание. Платон е по-важен за него от Бьоме. Булгаков също има мистичен визионерски личен опит, но се занимава и обстойно с мистически, окултни, кабалистични учения. Обединяването на мистиката с концептуализма дава на Булгаков решенията за изграждането на софиологията му. Напълно споделям акцента на Добрин Алексиев, че истинското разбиране на религиозната философия на Булгаков и специално на неговия проект за онтологизиране на понятието София, е възможно, освен чрез ученията на църковните отци, и с доброто познаване на Платон, Аристотел и Плотин. Любопитно е изказването на Мартин Хайдегер, който обсъждайки победата на Русия над нацистка Германия, е казал, че руснаците са победили защото са имали учението за Божествената София (стр. 226).

Дисертационният труд на Дарин Алексиев изпълва всички свои заложи цели и защитава много успешно своите тези и постановки. Те са предимно философски, независимо от факта, че темата е на границата между богословието и философията и начина, по който тя е развита в руската религиозна мисъл дава основание да я мислим повече като богословска догматична тема. Това е едно задълбочено академично изследване, авторът му е човек с богата историко-философска, езикова и теологична култура. Авторефератът е изработен според изискванията. Приемам описаните приноси моменти. Съществуват три публикации по темата на дисертацията. Нямам съвместни публикации с дисертанта.

Въз основа на всичко казано, предлагам на уважаемото научно жури да присъдим на Дарин Симеонов Алексиев за дисертационния му труд „Онтологизиране на понятието „София“ в руската религиозна философия“ образователната и научна степен „доктор“.

доц. д-р Здравко Попов

1 април 2021